

Tudósportré

Dr. Mendöl Tibor és Szarvas III. rész

Dr. Mendöl Tibor földrajztudós, egyetemi tanár, a földrajztudományok doktorának pályája és munkássága sok szalon kapcsolódik Szarvashoz, neve városunkban mégis elsősorban csak a szakmabeliek előtt ismert. Emléket Szarvason nem őrzi utcaneve, nevét sem jelöli emléktábla. Pedig Mendöl a földrajztudomány kimagasló, nemzetközileg elismert művelője volt, tudását tanítványok seregének adta át. Megírta a Szarvas földrajza c. klasszikussá vált településföldrajzi munkáját, s ennek ellenére tájékozódásom szerint neve, munkássága nem kap kellő hangsúlyt a szarvasi iskolák földrajz óráin. Tudományos pályájának bemutatására nem vállalkozhatunk, ezt elvégezték volt munkatársai, pályatársai, tanítványai. A Földrajzi Közlemények Mendöl halálának tizedik évfordulójára kiadott emlékszámból, vagy a Békési Élet c. tudományos folyóirat részben tematikus 1980. évi 4. számából átfogó képet nyertünk pályafutásáról, tudományos tevékenységéről, műveiről. Ezúttal Mendöl Tibor szarvasi és egyetemi éveit, valamint városunkra vonatkozó munkásságát kívánjuk bemutatni.

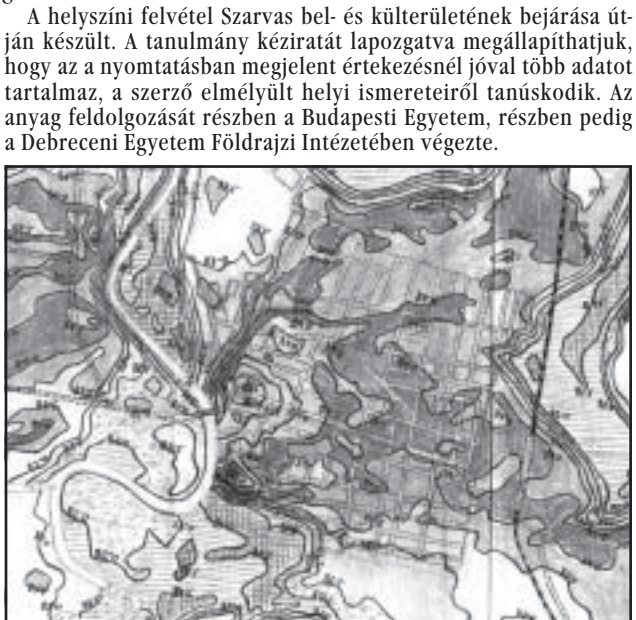
Előzmények: Dr. Molitorisz Pál – Dr. Mendöl Tibor és Szarvas I. rész, Családja, A szarvasi évek (Szarvas és Vidéke Hetilap 14. szám); Dr. Mendöl Tibor és Szarvas II. rész, A budapesti egyetemem, Elépítései röviden (Szarvas és Vidéke Hetilap 15. szám)

A Szarvas földrajza

Mint láttuk Mendöl életének meghatározó másfél évtizedét 1911-1926 között Szarvason töltötte. Ennek köszönhető, hogy a fiatal egyetemi hallgató érdeklődése az alföldi városokon belül elsősorban gyermek- és ifjúkorának színtere felé fordult.

A harmadéves egyetemista a Collegium Hungaricum tagjaként az 1925/26. tanévet ösztöndíjasként a bécsi egyetemem töltötte. „Visszatérve Budapestre, javában dolgoztam alföldi témáim, emberföldrajzi tárgyú doktori értekezésem...” – írja a már idézett, 1951. december 21-én kelt önéletrajzában. Még bécsi tartózkodása idején írt egy figyelemre méltó tanulmányt, melynek befejező része Szarvas földrajzi foglalt össze.¹ E tényekből arra következtethetünk, hogy ezekben az években még nem alakult ki a doktori értekezés témáját Szarvas földrajza, de az már körvonalazódott. Utolsó egyetemi évében kezdte meg a Szarvas földrajzában megírását, s már a debreceni egyetem gyakornokaként 1928-ban fejezte be doktori értekezését. A tanulmány még ebben az évben magyar, illetőleg német nyelven nyomtatásban is megjelent a Debreceni Tisza István Tudományos Társaság Honismereti Bizottsága kiadásában.

A helyszíni felvétel Szarvas bel- és külterületének bejárása útján készült. A tanulmány kéziratát lapozgatva megállapíthatjuk, hogy az a nyomtatásban megjelent értekezésnél jóval több adatot tartalmaz, a szerző elmélyült helyi ismereteiről tanúskodik. Az anyag feldolgozását részben a Budapesti Egyetem, részben pedig a Debreceni Egyetem Földrajzi Intézetében végezte.

Szarvas Mendöl által rajzolt és színezett domborzati térképe²

Maradéktalanul ismerte, kiegészítette és felhasználta a Békés megyére, de különösen a Szarvasra vonatkozó szakirodalmat. Az utóbbiak közül megemlítjük Markovitz, Tessedik, Koren István³, Krecsmarik Endre, dr. Ponyiczky Zoltán, dr. Neumann (Nádor) Jenő munkáit. Felhasználta Szarvas nagyközség irattárában, a szarvasi telekkönyvben és az armentesítő társulat szarvasi szakasztermőnökségén fellelhető adatokat. A XIX. század második felének szarvasi birtokviszonyai a jegyzetéből könnyűszerrel áttekinthetőek. Elemzte az 1800-as évek elejéről származó határterképeket. Kutatott a szarvasi ev. főgimnázium archív könyvtárában is.⁴ A kézirat mellékletét képező tematikusan rendszerezett anyagok – melyek terjedelmüknek fogva a dolgozatban nem jelenhettek meg – külön is jelentős értéket képviselnek.

A Szarvas földrajzát – mely a település történetében előzmény nélkül⁵ – a szaktudomány is, mint az első óriásfalú monográfiát tartja számon. Mendöl munkájában Szarvasi nemcsak természet földrajzi, hanem településföldrajzi vonatkozásaiban is vizsgálta; a tanulmány új elméleti és módszertani elemeket tartalmaz.

A Szarvas földrajza a fiatal, 23 éves szerző kiváló megfigyelőképességéről, kialakult kutatómódszeréről, a már említett forrásanyag alapos ismeretéről és biztos kezi felhasználásáról tanúskodik. Általános érvényre állapította meg, hogy az emberi letelepedés szempontjából az árter és az árvízmentes szint érintkezése, különösen a folyó magas fekvésű partja a legkedvezőbb, a „legenergiusabb”. A táj és ember kapcsolatát (IV. fejezet) még nem olyan hangsúlyosak, mint későbbi munkáiban; de az elegáns okfejtés, a tisztán kidolgozott kon-

cepció már a földrajztudós Mendöl vetíti elének. „Életkorban, szakmában egyaránt nagykorú.” – jegyzi meg egyik életrajzírója.⁶

Mendöl egy évtized múlva, 1937-ben így tekint vissza első munkájára: „A Szarvas földrajza egy község közigazgatási határait közé zárt, jellegzetes alföldi terület földrajzi monográfiája, s ezen a téren első kísérlet volt. ...annak idején mind a kutatás, mind a rendszerezés munkájában jobbra magammal kellett a módszert megtalálnom. Tény, hogy mind a dolgozatomban alkalmazott módszer, szempontok és a rendszerezés számos sajátosságát... elég sok alkalommal viszonylíthatam az elmúlt évek hazai földrajzi irodalmában. Felfogásom ma is az, hogy „két elem küzdelme” építette fel... a mai térszint: a folyók munkája és a löszképződés. A felszín finom formáit a táj éleleiben uralkodó elemeknek tartom. Hogy ezek értékét a vízjárással való kapcsolatuk sokszorosan felfokozza, az természetes: ez az amit mindig mondtam és mondom ma is. Eppen ezen a réven döntő fontosságú a kis, alig néhány méteres magasságkülönbségek szerepe.”⁷

A tanulmány 1981-ben a „Bibliotheca Bekesiensis” sorozat 23. kötetként ismét megjelent 500 számozott példányban, ezzel némileg szélesebb körben hozzáférhetővé vált. A német nyelvű rezimé magyar fordítása⁸ pedig a Földrajzi Közlemények Mendöl-emlék számában olvasható. Mendöl e tanulmányát már a kiadását követő évben, 1929-ben feldolgozta népszerű formában az ifjúság számára, s folyóiratokban közölte az Élet és Ifjúság c. folyóiratban.⁹

Epilógus

E nagyküldetési életpálya 38 évvel ezelőtt fejeződött be, amikor életének 62-ik évében, 1966. augusztus 21-én meghalt.¹⁰ Súlyosodó magas vérnyomás betegsége miatt 60 évesen nyugállományba helyezését kérte, melyre 1966 nyarán került volna sor. Tudományának fardhatatlan művelője volt, gyengülő erővel bár, de szinte az utolsó percéig dolgozott. Utolsó két évében fejlődésüket, változásait megfigyelte több jelentős magyar várost bejárta feleségével. Korai halála sok tervének megvalósításában akadályozta meg. Élete példaszereit tudóselet volt. Halálával egy korszak zárult le, a magyar geográfia, s különösen a magyar településföldrajz megújulásának korszaka.

Munkásságának elismeréseként a földrajztudományok doktora címet halála után, 1967-ben kapta meg. A tanítvány, dr. Somogyi Sándor, a Magyar Földrajzi Társaság főtitkára, a nagyszénási emléktábla-avató beszédben megidézte alakját: „Pedánsan állt, mosolygós arccal cikázik az előadóterem lábujja előtt. Kitünően tagolt, jól hangsúlyozott mondatokkal, dinamikus lendülettel magyaráz, és villámgyorsan írja a fonetikusban ejtett idegen neveket pontos helyesírással a táblára. Akinek szerencséje volt látni és hallgatni őt, azok előtt így maradt meg Mendöl professzor úr arcképe, és így marad meg most már az utókor számára is.”

A kortárs és pályatárs, Wallner Ernő a Földrajzi Közlemények jubileumi számában így emlékezett Mendöl egyéniségére: „Szerény, halk szavú, türelmes egyénisége megbecsülést váltott ki azokban, akik közelebbről megismerték. Természete inkább zárkózottnak volt mondható, társasági kapcsolatai szűk keretek közé szorítottak... Távoll állt a tanszéken néha felbukkanó személyi sűrűlődségtől, és azokat tárgyilagosan ítélte meg... Akaratlanul, szinte észrevétlenül hatott hallgatóira, és nyert közülük követőket... Közvetlen, szívvelyes modora következtében sohasem tántorgott úr a professzor és tanítványai között... a munka eleme volt, mindig azt kereste. Határozott, meg nem alkuvó egyéniség volt. Birálata, vagy támogatása mindig őszinte, nyílt volt. Munkatársai ezért nemcsak tisztelték, de szerették is. Ha tudományos nézetét helyesnek tartotta, és igazolta látta, az ellenvéleményekkel szemben erőteljesen állást foglalt.”

Jellemzően világít rá ezen utóbbi megállapításra Erdei Ferenc szociológus és a geográfus között lezajlott éles hangú vita. A vita során Erdei egy alkalommal a következőket írta Mendölnek: „Kedves kollégának szólítalak, mert egy tárgyal foglalkozunk, legfőképp azért, mert végeredményben ugyanis meg fogjuk érinteni egymást... ..jól esett az a szigorúan tárgyiszerű kritikát észrevétel, amit egyébként vártam is Tőled... Meggyőződésem szerint Te képriseled legméltóbban az ifjabb és a modernebb geográfát, felkészültséged és tudományos lelkiismereted szintén a legderekább...”

Szarvasal való kapcsolata pályája során nem szakadt meg. Az újja alakuló Szarvasi Öregdiákok Szövetsége 1961. június 18. napján tartott közgyűlésén, „örökös, tiszteltbeli díszelnökévé” választotta.¹¹ Halála előtti években többször adott kifejezést Szarvasra való visszavágásának, a város földrajzával foglalkozó tanulmányának kiegészítését is tervezte. Özevgye 1974-ben férje földrajztudományi munkásságának hagyatékát a szarvasi Tessedik Sámuel Múzeumnak adományozta. A becses dokumentumok (fotók, személyi okmányok, kéziratok stb.) jó kezébe kerültek.

Mendöl születésének 75. éves évfordulóján Békés megye is csatlakozott az országos megemlékezésekhez. A szarvasi Múzeumban 1980. május 5-én Mendöl Tibor hagyatékából emlékkiállítás nyílt, nagyszénási szülőházán pedig egykori tanítványai emléktáblát avattak. Szarvason, a Városi Tanács nagyertermében a Magyar Földrajzi Társaság Körös-vidéki Osztálya plenáris ülést tartott, jeles előadókkal, melyen jelen volt a tudós özevgye is. Szülőhelyén, Nagyszénáson 1991-ben teret neveztek el róla, 2000-ben az önkormányzat kiadta egy munkáját.¹² Mendölről elnevezett földrajzverseny rendeztek.

E megemlékezésnek részben az a célja, hogy megismertesse az olvasót Mendöl Tibor példamutató életének és munkásságának szarvasi kapcsolódásaival; egyben emlékének ébresztésével meg kívánjuk tőni a csónédnét személy körül. Városunk büszke lehet tudós fiára. Örvendetesnek látnánk, ha a szarvasi általános- és középiskolákban a tanulók a legszükségesebb mértékben megismerkedhetnek Mendöl szarvasi munkásságával. Javasoljuk végül születésének közelgő századik évfordulóján, 2005-ben utcát elne-

Dr. Molitorisz Pál

Az 1980. évi emléktábla avatás meghívója

vezni a tudósról,¹³ és egy emléktábla elhelyezését, az alma mater, a volt gimnázium, a jelenlegi övöképző intézet épületén, melyből elindult magasa ivelő tudományos pályájára.

A szerző köszönetet mond dr. Mendöl Tiborné Molnár Piroskának a szarvasi múzeum részére tett adományáért, mely lehetővé tette a cikk megírását is; köszönetet mond dr. Kárpáti Imréné dr. Devai Sarolta¹⁴ ny. földrajztanárnőnek pedig azért, hogy felhívta a figyelmet a cikk megírására, és a nehezen hozzáférhető szakirodalmat rendelkezéseimre bocsátotta.

¹ A tanulmány címe: Az Alföld településgeográfájának alapvonalai. A települések élete és formái a nyersstajjal való kapcsolatukban. Problémák és feladatok. Írta dr. Dövényi Zoltán a Mendöl Tibor gyermek- és ifjúkora c. munkájában. (Békési Élet, 1980. 4. szám)

² A térkép az értekezésben nem jelent meg, de használatára dolgozatában utal: „Csak az armentesítő társulatok felméréses izohipszákkal ellátott térképei adhatnak itt biztos alapot. Ezeket kell a kezebe venni s a területet bejárni annak, aki helyi jellegű tanulmányt akar végezni.”

³ Bilhok Péter: Emlékezés Koren Istvánra c. tanulmányában (Békési Élet, 1983/1) a következőket írja: Koren István – a gimnázium polihistor tanára – az 1860-as években ... apróra bejárta szarvasi határt. Ő volt az első, aki topográfiai megfigyelte a Körös elhagyott medreit, az „ereket” teljes hosszúságukban. Kanyargásaikat követve meglehetősen pontos leírást adott róluk.”

⁴ Biki Nagy Imre, dr. Derczy Ferenc és Kresnyák Mihály jegyzők, Kibarszky Pál, a szakasztermőnökség főnöke, valamint dr. Neumann Jenő gimn. tanár nyújtottak szerényesen segítségét adatak szolgáltatásával a szerzőnek, illetőleg Plenczner Lajos gimn. tanár meteorológiai feljegyzéseit használta fel.

⁵ Mihálfi József tanár Szarvas város és Békés megye földrajza c. munkáját (Szarvas, 1889, 34 oldal) az elemi iskolák III. osztálya számára írta, a tankönyv e korszakának megfelelően didaktikus. A szerző Szarvasi jól ismerte, azonban munkájához kutatásokat nem végzett, a könyv leíró jellegű.

⁶ dr. Dövényi Zoltán a 7. számú jegyzetében megjelölt műve.

⁷ Mendöl Tibor: Megjegyzések Elek Péter: A Szarvas és Szarvas közti terület tájrajza c. cikkéhez (Földrajzi Közlemények LXV. kötet, 225-227. p.)

⁸ A kézirat mellett megtalálható a rezimé eredeti, Mendöl által írt magyar nyelvű szövege.

⁹ Az 1929. február 25., május 25. és június 10. számokban

¹⁰ A Farkasréti temető 5. parcella 4. szakasza, I. sor 19. számú sírhelyén nyugszik.

¹¹ A díszelnökséggel kapcsolatban dr. Hanzó Lajos, a Kossuth-díjas tanár és történész keresett meg Mendölöt, egyfeljleg került sor dr. Melich János megválasztására is.

¹² Mendöl Tibor: Város a Kárpát-medencében c. munkáját – mely eddig csak német nyelven jelent meg – dr. Bessei József egyetemi tanár kezdeményezésére Nagyszénás Nagyközség Önkormányzata magyar nyelven is kiadta.

¹³ Az 1980. május 5-én Szarvason tartott emlékülésen Dr. Tóth József kandidátus, a Körös-vidéki Osztály elnöke bejelentette: ...azt a javaslatot, mely Mendöl Tibor emléket utcaelnevezéssel is megőrizni célozza, Szarvas Város Tanácsa pártfogása vette és a közeljövőben megvalósítja.” (Békési Élet, 1980. évi 4. szám.)

¹⁴ Popják György, Szarvas neves építési vállalkozójának unokája, budapesti lakos.

"Hagyd abba és nyersz!"

Idén újra megrendezik a „HAGYD ABBA ÉS NYERSZ!..dohányzásról leszokást segítő programot, melynek lényege, hogy a legalább 1 éve rendszeresen dohányzó személyek lehetőséget kapjanak játékos formában a leszokásra. A részvétel feltétele, hogy a dohányzásról leszokni kívánó személy vállalja, hogy 2004. május 2-29. között nem gyújt rá, és ezt tanúval is igazolja. (Egy tanú több dohányost is támogathat a számdékában.)

A jelentkezési lap beszerezhető: a polgármesteri hivatalokban, gyógyszerárakban, védőnői szolgálatokban, tudogondozókban, valamint fénymásolható és az internetről is letölthető: www.oeif.hu. Egy személytől csak egy jelentkezési lap fogadható el. A sorsoláson azok vesznek részt akik, a levalaszható jelentkezési lapot szabályosan kitöltik és legkésőbb 2004.május 2-9. postázzák a megadott címre. A nyertesek orvosi vizsgálaton vesznek részt a dohányzásmérsétség igazolására.

NYEREMÉNYEK

Nemzetközi fődíj (csak felnőtt kategória): 10 000 USD
Kontinens díj (csak felnőtt kategória): 2500 USD
Magyar felnőtt díj: 500 000 Ft utazási utalvány
Fődíjazott tanúja: 100 000 Ft utazási utalvány
Fiatalkori fődíjazott: 200 000 Ft vásárlási utalvány
Fiatalkori fődíjazott segítőtje: 100 000 Ft vásárlási utalvány
Leszokó orvos különdíj: 200 000 Ft utazási utalvány
Leszokó pedagógus különdíj: 200 000 Ft utazási utalvány
Leszokó nem-orvos eü. végzettségűek különdíja: 200 000 Ft utazási utalvány

Magyar Védőnők Egyesületének különdíjai:

Védőnői díj 50 000 Ft
Várando anyuka díj 50 000 Ft
Szoptatós kismama díj 50 000 Ft

BOKA különdíj:

a legtöbb résztvevőt segítő,
BOKA által kiképzett kortárs oktató díja: 25 000 Ft
Fodor József Iskolaegészségügyi Társaság különdíja:
a legtöbb fiatal dohányost a programban való részvételre rábeszélő társasági tagnak: 30 000 Ft

Az országos díjakon kívül békés megyei különdíjakat is kisorsolnak:

– megyei felnőtt díj (2 fő részére a Gyula Várfürdő Kft felajánlása),
– megyei fiatalkori díj (az Alexandra Könyvruház felajánlása)
– leszokó orvos díj (Mezőker Kft felajánlása)
– leszokó egészségügyi dolgozó (Puma Sport Szaküzlet)
– leszokó kismama díj
– a fiatalkori leszokó segítő díja
– leszokó pedagógus díj
Készítette: a Johan Béla Népegészségügyi Program keretében az Országos Egészségfejlesztési Intézet, a Semmelweis Egyetem Közegészségügyi Intézete és az ÁNTSZ Békés Megyei Intézete háttéranyagából az ÁNTSZ Városi Intézete Szarvas